מנורת המאור — בענין בדיקת החמץ

החלק השני

בענין בדיקת החמץ. הואיל וביעור חמץ הוא זכר ליציאת מצרים, שנא' (דברים טז, ג) לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני, למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, וכתי' (שמות לד, כה) לא תשחט על חמץ דם זבחי, ופירשו חז"ל לא תשחט הפסח והחמץ בבית. והמודה ביציאת מצרים מודה באלהות הב"ה ובמציאותו ובהשגחתו, כדגרסי' בספרי אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים, כל המודה ביציאת מצרים מודה בהב"ה וכל הכופר ביציאת מצרים כאלו כפר בעיקר. לפי' החמירו ז"ל באיסור חמץ בפסח יותר משאר איסורין, והזהירו הכתוב שלא יראה לנו ולא ימצא ברשותנו שנא' (שמות יג, ז) ולא יראה לך חמץ, ולא ימצא בכל גבולך שבעת ימים, וכתי' (שמות יב, יט) שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם. וכל האזהרה הזאת שמא ישכח אדם ויאכל ממנו בפסח. ולמה הזהירנו כל כך על חמץ בפסח, יותר משאר איסורי מאכלות, כגון נבלות וטריפות וחלב ודם ושאר איסורין, מפני ששאר איסורין הם אסורים כל ימות השנה, ולפיכך נזדרז אדם ליזהר בהן וישמר מלאכלן, ולפיכך אין מבערין אותן. אבל חמץ בפסח, שמותר לאכלו כל ימות השנה ואינו אסור אלא בפסח בלבד, אין אדם יכול ליזהר בו כל כך, הואיל והוא רגיל לאכול ממנו, ולפיכך הזהירה עליו תורה בבל יראה ובל ימצא, וחייבה עליו כרת למי שאוכלו בפסח במזיד, שנא' (שמות יב, טו) כי כל אוכל חמץ ונכרתה וגו'.

זמן בדיקת חמץ הוא ליל ארבעה עשר בניסן, דתנן אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר. ופי' אור לארבעה עשר, לילה שמחרתו יהיה ארבעה עשר. שכח ולא בדק ליל ארבעה עשר, בודק יום ארבעה עשר לאור הנר, כדגרסינן במ' פסחים אין בודקין לאור החמה ולא לאור הלבנה. ומקשי בירושלמי וכי יש חמה בלילה, לא קשיא, לא אמרן אלא בשלא בדק ליל י"ד יבדוק יום י"ד, לא בדק ביום י"ד, יבדק בחולו של מועד, לא בדק בחולו של מועד, יבדוק לאחר המועד. מפני שחמץ שעבר עליו הפסח אסור בהנאה. ועל בדיקה של אחר המועד לא יברך. וחייבו רז"ל בדיקת חמץ בלילה לשני דברים, האחד לפי שבלילה בני אדם מצויין בבתיהם ואין להם שום דבר שמעכב אותן, והשני שבלילה צריך לאור הנר, והבדיקה יפה לאור הנר בחורין האפלין יותר מלאור היום, ואפי' יבדוק אדם בחורין האפלים ובסדקין האפלים ביום לאור הנר, יותר יפה הוא אור הנר בלילה מביום. וכך מפרש בגמ' אמ' רב נחמן בר יצחק בשעה שבני אדם מצויין בבתיהם ואור הנר יפה לבדיקה. ומנין שאור הנר יפה לבדיקה, שנא' (בראשית מד, יב) ויחפש בגדול החל ובקטן כלה וימצא, הא למדנו שהמחפש מוצא. הא ניחא חיפוש, דמשכח לאור הנר מנא לן. למדנו חפוש מחפוש, כתי' הכא (פסחים ז:) ויחפש וימצא, וכתי' התם (משלי כ, כז) נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן. מה התם יפה נר לחיפוש, אף כאן נר יפה לחיפוש. הא למדנו שהחיפוש בנר יפה לחפש חדרים וחדרי חדרים. ועוד כתי' (צפניה א, יב) והיה בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות, הא למדנו שהבדיקה לאור הנר יפה.

חל להיות ליל י"ד בליל שבת, יבדוק ליל שלשה עשר, ומבער כל החמץ קודם שיחול השבת, דתנן ארבעה עשר שחל להיות בשבת, מבערין את הכל מלפני השבת, ומניח מזון שתי סעודות וכו'. וליל י"ד משתחשך, לא יאכל אדם עד שיבדוק. ואפי' אם יש לו זמן קבוע ללמוד, לא ילמוד עד שיבדוק, ואם התחיל, פסיק ובודק. ואם שח בין הברכה לבדיקה, כתב הרא"ש ז"ל וכך לשונו, יש אומ' שאין לבודק לדבר עד שיגמור כל

הבדיקה, ויש מוסיפין עוד לומר שאם שח בדברים בעלמא, שלא מעין הבדיקה, שצריך לחזור ולברך. וכל זה איננו שוה לי אלא שיש ליזהר שלא לדבר בין הברכה לתחלת הבדיקה, אבל משהתחיל לא הויא שיחת הפסק ע"כ. ומ"מ טוב ליזהר שלא לעסוק בשיחה בטלה לכתחלה עד שיגמור כל הבדיקה, כדי שישים אל לבו לבדוק בכל המקומות שמכניסין שם חמץ. ואם אין יכול לבדו לבדוק, יעמיד מבני ביתו אצלו בשעה שהוא מברך, ויתפזרו לבדוק איש איש במקומו, על סמך הברכה שבירך בעל הבית, שעשרה עושין מצוה אחת, ואחד מברך לכולן. ומצוה מן המובחר לבדוק בנר של שעוה. ואין בודקין לאבוקה, מפני שאין יכול להכניסה לחורין ולסדקין. וכתב הרא"ש ז"ל וזה לשונו, על כן נוהגין באשכנז שאין בודקין אלא בנר של שעוה אבל לא בנר של חלב, שמא יטיף על הבגדים, וגם לא בנר של שומן, שמא יטיף החלב, וגם לא בנר של שמן, שמא יטיף על הבגדים, וגם שאינו יכול להכניסו לחורין ולסדקין ע"כ.

מקומות שצריכין בדיקה הם כל מקום שרגיל להכניס בו חמץ, אבל חורים שהם עליונים ביותר, שאין היד מגעת להם, או מקום שהוא משופע ביותר, שלא יעמוד בו דבר, או בתי תרנגולין או בתי התבן או כיוצא בהן, ושאר המקומות שאין רגיל להכניס בהן חמץ, אינן צריכין בדיקה, דתנן כל מקום שאין מכניסין בו חמץ אין צריך בדיקה. וכל מקום שרגילין להכניס בו חמץ, אבל נסתפק אם הכניס לתוכו חמץ או לא, צריך בדיקה, וג"כ מקום שתינוקות רגילין להכנס לשם צריך בדיקה. ועוד כל מקום שמכניסין בו חמץ, אע"פ שסבור שלא הכניס לשם כל חמץ אותה השנה, הואיל ורגיל להכניס שם חמץ, צריך בדיקה, שאיפשר שהכניס לשם חמץ ושכח, דארז"ל כל מילתא דלא רמיא עליה דאיניש עבד ולא מדעתיה. מקומות המאוסין, שאינו ראויין להכנס בהן לאכול, כגון רפת בקר, אינן צריכין בדיקה. כל מקום שהשמש רגיל להכנס לשם, כגון אוצרות יין ושל מלח ושל עצים ושל תמרים, אע"פ שלא הכניס בהן חמץ צריכין בדיקה, שמא נכנס לשם השמש ופתו בידו. אוצרות של דגים קטנים צריכין בדיקה, שאיפשר שנכנס לשם השמש בתוך הסעודה ופתו בידו, אם לא הספיקו מה שהוציא לסעודה קודם סעודה, ומפני שהם קטנים לא שיערו כראוי כמה הם צריכין לסעודה. אבל אוצרות של דגים גדולים אין צריכין בדיקה, שאין דרך להכנס לשם בתוך הסעודה, מפני שידוע כמה צריכין לסעודה ומביאין הכל קודם הסעודה. כל חדרי הבית והעליות צריכין בדיקה, כי לפעמים אדם נכנס לשם ופתו בידו. חור שבין יהודי לחבירו, כל אחד בודק עד מקום שידו מגעת, והשאר מבטלו כל אחד בלבו, וחור שבין יהודי לגוי אינו צריך בדיקה כלל. בתי כנסיות צריכין בדיקה, מפני שהתינוקות מכניסין לשם חמץ ואוכלין.

הכל נאמנין לבדיקה, נשים ועבדים וקטנים, כולם אם אמרו בדקנו נאמנים בדבריהם, ואין חוזרין ובודקין פעם אחרת.

הבודק צריך ליטול נר בידו, ויהיה של שעוה, כפי שאמרתי, ומברך קודם הבדיקה, בא"י אמ"ה אקב"ו על ביעור חמץ, ואח"כ בודק, דאחז"ל כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן. פי' קודם. ואחר הבדיקה יטול כל החמץ שבידו וישים בארון או במקום שאין עכבר מגיע לו. כדגרסינן בירושלמי כיצד הוא עושה, כופה עליו את הכלי, כפה עליו ולא מצאו, אני אומר יד נוטלתו, לא כפה ולא מצאו, צריך לבדוק את הבית פעם אחרת. ואחר כך מבטל כל החמץ שברשותו שאינו יודע בו. והביטול צריך להוציא מפיו דברים שמבטל אותו בהם, באיזה לשון שרוצה. אבל נהגו לבטל בלשון הגמ', והוא, כל חמירא דאיכא ברשותי דלא חזיתיה ולא ידעית ביה, ליבטיל וליהוי חשיב כעפרא דארעא.